

Bezpečnost, nebo svoboda...? – falešná volba

Co je svoboda a jakou pro nás má hodnotu – tuto otázku si dnes téměř ani nemůžeme položit bez zásadnější reflexe vztahu svobody k bezpečnosti. Po teroristických útocích posledních let jsme se museli rozloučit s utopií mírového 21. století a smířit se s tím, že naše svoboda a další hodnoty, na kterých je ukotvena liberální tradice, jsou vystaveny novým hrozbám. Politické reakce na vlnu teroristických útoků a především opatření, která byla vládami některých zemí ve jménu bezpečnosti přijata, vnesla i nové napětí mezi pojetí bezpečnosti a svobody. Rozšiřování pravomocí bezpečnostních a zpravodajských složek, navyšování rozpočtů na obranu a bezpečnost, využívání biometrických technologií umožňujících efektivnější kontrolu pohybu osob, to jsou jen některé z kroků, které toto napětí vyvolávají.

Politické debaty v Evropě i zámoří často vzbuzují zdání, že má tato situace závažné důsledky pro roli občana v bezpečnostním systému a že státy mohou bezpečnost svých občanů efektivně zajistit pouze pokud bezpečnostní složky dostanou možnost vplouvat hlouběji do výsostných vod občanských práv a svobod. Celkově tyto debaty sugerují pocit, že svoboda a bezpečnost jsou dnes v příkrém či mírném, každopádně však v rozporu. Debata je však bohužel často vedena velmi hrubými argumenty a používá dláta tam, kde by bylo zapotřebí spíše citlivosti kovotepecké jehly.

Reflexe vztahu bezpečnosti a svobody je však nová jen zdánlivě, neboť tento vztah prošel v západní civilizaci mnoha dějinnými peripetemi. Nemusíme se však ohlédnout dál než k politickým myslitelům 17. a 18. století, kteří svobodu s bezpečím zcela běžně ztotožňovali. Nejvyšším cílem politiky a účelem vlády pro ně byla záruka bezpečnosti, která zase umožňovala svobodu. Text Deklarace práv člověka a občana z roku 1789 poprvé v historii definoval bezpečí jako přirozené a nezadatelné právo člověka a přiřadil jej svobodě a vlastnictví naroven. Toto pojetí v kulisách národních států postupně krystalizovalo do odpovědnosti státu za ochranu, kterou poskytuje svým občanům, za uchování jejich osoby, jejich vlastnictví a základních práv. Stát má občanům zajišťovat bezpečnost, musí však být ve svých záměrech občany kontrolovatelný.

Jednou z centrálních myšlenek moderní liberální společnosti je, že jednotlivec musí být schopen činit rozhodnutí o svém životě bez strachu či stranickosti. Bezpečnost jednotlivce je v této tradici individuálním i veřejným dobrem. Nikoli náhodou označuje jeden ze zakladatelů klasické politické ekonomie Adam Smith svobodu a bezpečí jednotlivce za nejdůležitější rekvizity ekonomické prosperity. Stát pak má občanům zajišťovat bezpečnost a ve svých činnostech má být občany kontrolovatelný.

Tento letmý a nutně zjednodušující pohled do historie je cenný především pro ilustraci zásadní skutečnosti, že svoboda a bezpečnost jsou v moderní evropské tradici spojeny pupeční šňůrou, že jsou spojitými nádobami a nikoli odporujícími si koncepty. Je zřejmé, že se vlivem asymetrických hrozeb a rozšíření konceptu bezpečnosti mimo hranice jed-

notlivých národních států v současné době role občana i státu při zajišťování bezpečnosti proměňuje a mnohdy vyžaduje změny, které bezpečnostním složkám umožní na hrozby přiměřeně a včas reagovat.

Reakce na stávající hrozby by se však měly vyvarovat ambicí podřizovat různé sféry života společnosti nárokům bezpečnosti. Jakmile často krátkodobé politické zřetele převáží, nebo dojde-li dokonce k využívání hrozeb pro politické účely, může charakter bezpečnostních opatření nabývat forem, jaké můžeme po útoku v Beslanu pozorovat v Rusku. Reakce ruské administrativy se zaměřila nejen na posílení pravomocí bezpečnostních složek, nýbrž vedla přímo k okleštění občanských svobod a křehkých demokratických mechanismů.

Jinou verzí této aktuální tendence je neokonzervativní ideologie současné americké administrativy. Americká bezpečnostní doktrína předpokládá tzv. preemptivní úder kdykoli vznikne podezření, že některý stát či teroristická organizace na jeho území je způsobilá ohrožit bezpečnostní zájmy USA. Bushova inaugurační teze, že přežití svobody v USA stále více závisí na úspěchu svobody v jiných zemích, tak ze svobody činí politicko-militární zástavu v unilaterální bezpečnostní misi pro šíření Dobra v podobě exportu demokracie a lidských práv a pro likvidaci režimů, které americká administrativa umístila na „osu zla“.

Aby bezpečnostní složky mohly úspěšně bojovat s terorismem a organizovaným zločinem, aby včas bránily šíření zbraní hromadného ničení a dalším podobným hrozbám, musí nutně docházet ke změnám jejich řízení, koordinace a občas i k rozšiřování jejich kompetencí. Pokud vlády a parlamenty umožní bezpečnostním složkám disponovat sofistikovanými technologiemi, získávat informace od soukromých i státních subjektů, zřizovat a využívat centrální registry informací apod., bude se pravděpodobnost úspěšnosti teroristických akcí snižovat, i když jistá hladina rizika zůstane i nadále nevyhnutelná.

Reakce na nové hrozby však musí být rozvážná, což může být při pohledu na nevinné oběti teroristických útoků mnohdy obtížné. Opatření podnikaná v souvislosti s naší bezpečností je jistě možné konstruovat tak, aby byla striktně adresná a spojená s důslednými kontrolními mechanismy. V první fázi by vlády především měly podnikat kroky vedoucí k větší kooperaci bezpečnostních složek státu a k důslednému využívání těch oprávnění, která již mají k dispozici. Stávající oprávnění totiž rozhodně nejsou zanedbatelná.

Vztah bezpečnosti a svobody se bude proměňovat a možná více než kdy dříve se při hledání nového způsobu jejich koexistence stane bezpečnost výztuží a pojivem našich práv a svobod. Pokud ale v Evropě přistoupíme na svůdnou debatu, která mezi těmito dvěma navýsost cennými komoditami sugeruje rozpor a protiklad, budeme se podílet na postupném oklešťování liberální lidskoprávní tradice. Právě Evropa by měla díky svým historickým zkušenostem všem podobným svodům odolat.

Teroristé útočí na hodnoty spočívající v samotném srdci liberální tradice. Některá opatření, která mají společnost proti terorismu imunizovat, však paradoxně vedou k témuž – stali bychom se nepřáteli sami sobě, kdybychom ve jménu bezpečnosti účelově a bez rozvahy umenšovali svobody a práva, jež jsou nosnými pilíři naší tradice. Pokud bychom toto dopustili, přiznali bychom terorismu vítězství na naší domácí půdě.